

Het doodenritueel bij de To Wiaoe.

Door M. J. Gouweloos.

Het Z. O. schiereiland van Celebes wordt bevolkt door verschillende stammen, die vóór de komst van het Gouvernement in 1905 al dan niet met elkander in vriendschappelijke verhouding leefden. Men kon de groote scheidingslijn trekken tusschen de sterke, dappere stammen en de kleinere, die geen of weinig weerstand konden bieden aan invallen der eerstgenoemden.

Deze invallen bestonden voornamelijk hierin, dat men één of meer schedels kwam halen voor eigen doodenritueel. Het mag voor de hand liggend genoemd worden, dat men die niet in eigen stam haalde, en wel om meer dan één reden. Dat een dergelijke verhouding niet erg bevorderlijk was, om over en weer invloed op elkaar uit te oefenen en gebruiken van elkaar over te nemen, is begrijpelijk, zoodat een zeker nivelleeringsproces, zooals wij dit meermalen zien tusschen volken met veel onderling verkeer, hier achterwege bleef.

Van de alhier wonende stammen mag die der To Laki wel de dapperste genoemd worden, waarvan verondersteld wordt, dat zij van elders zijn gekomen en als een stompe wig het land zijn binnengedrongen. Is dit juist, dan is begrijpelijk, dat het landschap aan de Ooſtkust Laiwoei heet, terwijl men er geen of vrijwel geen To Laiwoei meer vindt. Deze zijn door de stompe punt van de wig vooruitgedrongen, terwijl de andere stammen van elkander werden gescheiden. De To Laiwoei vindt men practisch alleen nog bij de bronnen en bovenloop van de Konaweharivier, in welk gebied ook de stam der To Wiaoe te vinden is. Inderdaad wonen zij aan den bovenloop van een andere rivier op een dag loopen afstands, doch omstandigheden en alles hebben groote overeenkomst.

Van elders is bekend, dat vreemde stammen een land binnendrongen, doch dit pas na strijd konden bezetten. Het volk werd wel overwonnen, doch bleef in zijn oorspronkelijk gebied en vermengde zich tenslotte met de indringers.

Bij de To Laiwoei blijkt wel duidelijk, dat het geen dappere volksstam is, wat ook blijkt, doordat zij niet terug gingen naar de koppensnellende stammen om wraak te nemen of voor zichzelf schedels te gaan halen. Dat zij zelf geen koppensnelden, behoeft geen bewijs voor gebrek aan moed te zijn, aangezien dit gebruik van oudsher onder hen niet bestond, volgens mijn zegsman. De To Wiaoe echter gingen nog wel snellen aan de kuststreken van het Kolakasche en Malilische, zoodat zij op de trap der moedigen een trede hooger stonden dan de To Laiwoei.

Wij vinden dus diverse kleine stammerjes in de brongebieden der rivieren, met een onderling meer of minder afwijkende taal en weer allen verschillend van het Lakisch, dat op Z.-O.-Celebes het grootste aantal sprekers heeft, nl. ongeveer 100.000.

Van deze stammerjes is het die der To Wiaoe, waarover wij enkele dingen willen zeggen en wel in het bijzonder over hun doodenritueel. Aanleiding hiertoe is, dat een er op gelijkende manier van handelen na iemands dood, tot voor korter of langer tijd ook elders op Z.-O.-Celebes nog gewoonte was, doch welke gewoonte door aanraking met den Islam is verlaten. Deze voortschrijdende godsdienstvorm tracht langzaam maar zeker overal door te voeren het begraven der dooden, in tegenstelling met het bijzetten in grotten, waarover wij nu spreken willen.

In andere deelen van den Archipel is het bijzetten in grotten ook gewoonte geweest of is het dit nog, doch zeer waarschijnlijk is, dat er plaatselijke verschillen zijn, waarvan het interessant is, deze uit te zoeken, hetgeen alleen kan door vergelijking der diverse methoden. Dit is een der redenen, waarom het hieronder volgende wordt meegedeeld. Tusschen hetgeen men bij de Sa'dang-Toradja's kan waarnemen en bij de To Wiaoe is verschil, zelfs is dit merkbaar bij vergelijking met de To Lamoare, op twee dagen afstand van Wiaoe wonende.

Een zoo volledig mogelijke beschrijving volgt hier.

Wanneer men bij een patiënt na korte of lange ziekte symptomen gaat waarnemen, die wijzen op het naderend einde, dan wordt voor hem een klein, apart staand huisje gemaakt in de omgeving van de woning, in welk huisje hij zijn laatste dagen of uren moet doorbrengen. Hij wordt hier even goed of slecht verzorgd als in de echte woning en zijn familieleden wachten af, naar welke zijde de balans zal doorslaan. Is inderdaad het einde daar, dan wordt zoodra de dood is ingetreden door de aanwezigen het doodsgewezen aangeheven, zooals dit ook elders gebruikelijk is. Hierna gaat men het lijk wasschen, welke wassching wordt beëindigd met het stukgooien van de kom, die er voor gebruikt werd. Deze kom is voor den doode bestemd in de andere wereld en wordt dan genoemd: tinasi. Wij zullen nog veel dingen tegenkomen, die met dezen naam worden aangeduid.

Nu gaat men het lijk kleeden in volledig costuum, nl. broek, baadje en hoofddoek en laat hem zoo op het matje liggen, als leefde hij nog. Daarom heen wordt een scherm gehangen, terwijl men er den nacht doorbrengt, naar believen wakende of slapende.

De nu volgende dag wordt besteed aan het maken van een lijk-kist, 6 maai geheeten. Hiertoe wordt een boomstam uitgehold, waarin een vloertje wordt gelegd op 10 à 15 cM. boven den bodem. Een passend deksel wordt gemaakt. Baroe, sagobladstengels, bamboepennen en rotan wordt verzameld. Om even nader deze dingen te bespreken, komen wij eerst aan de kist met het losse vloertje. Dit is er in gemaakt, opdat het verterende lijk, dat op dat vloertje in de kist zal liggen, niet voortdurend in het lijkvocht ligt. Het steekt er bovenuit. De baroe is een zwamachtig goedje, weggekrabt van onder den bast van bepaalde boomen, en wordt gebruikt voor het breeuwen van prauwen, voor zwam voor de tondeldoos en tenslotte ook voor het luchtdicht afsluiten van de kist, hierboven genoemd. Hiertoe wordt het geplaatst in den naad tusschen deksel en kist, waarna over dezen naad een sagobladstengel wordt gelegd, die met twee rijen bamboepennen wordt vastgespijkerd: nl. één rij uitkomende in het deksel, de andere rij uitkomende in de kist zelf. Deze pennen zijn hoogstens

10 cM. lang en kunnen het best vergeleken worden met gewone draadnagels van diezelfde lengte. Is op deze wijze de kist luchtdicht afgesloten, dan wordt om alles heen een verzekering gelegd van drie strengen rotan, die stevig worden aangehaald en bovendien nog extra gespannen met wiggen, die tusschen strengen en kist worden ingedreven.

Op deze wijze krijgt men een absoluut luchtdichte afsluiting, hetgeen wij zelf konden constateeren bij een kist, waarin iemand lag, die ongeveer 15 dagen geleden was gestorven. Niets was te ruiken van ontbindingslucht, terwijl ook geen vlieg te bekennen was.

De tijd, noodig voor deze toebereidselen, is maar kort, aangezien iedereen meehelpt, die spoedig bereikbaar is, terwijl de verder afwonenden zoo spoedig mogelijk worden gewaarschuwd. Bovendien is bekend, dat de naaste familieleden al komen oploopen, als men het einde ziet naderen, zoodat er al aardig wat aanwezig zijn, om den dag na het overlijden direct alles klaar te hebben. Levend in de bosschen kennen zij iederen boom en weet men al, welken boom en waar men dien zal kappen, als straks iemand sterft.

Zijn de te verwachten familieleden bijeen, dan wordt het gekleede lijk in ongeverfde foeja-dekens gehuld. Ook geweven goederen mag men hiervoor nemen, doch dit is uitzondering. Het aantal der doeken, gebruikt voor deze inwikkeling haagt af van de welgesteldheid van den doode of diens naastaansprakelijke familielid. Het pak, dat men aldus krijgt, wordt dichtgebonden met drie banden, nl. 1 om den hals, 1 om het middel en 1 om de voeten. Bij het inleggen in de kist, worden deze drie banden niet losgemaakt, zooals dit te doen gebruikelijk is bij de Islamieten alhier. Dit inleggen in de kist wordt weer vergezeld van doodsgewezen, terwijl nu een karbouw of kip wordt geslacht, hetwelk den specialen naam draagt van „koemotoe mbenaoe”, het afbreken van den adem. Ook hier vinden wij analogie met den doode zelf, evenals boven bij de stukgegooide kom. Dáár was het: tesaaito dowono, tesaito parewano: zelf is hij der verderving prijsgegeven, zijn spullen zullen wij hetzelfde lot doen ondergaan, hier is het: zijn adem werd afgebroken, ook deze karbouw krijgt hetzelfde te dragen. Dit alles gaat gepaard met slaan op de gong: . . . . . opdat de

ooren van den doode geopend worden en hij hoore, hoe men over hem weent en voor hem zorgt."

Is het lijk in de kist gelegd en deze laatste afgesloten op de boven aangegeven manier, dan wordt zij naar de pasara gedragen. Dit is een klein huisje in het bosch, op meer of minder grooten afstand van het dorp gelegen. Dit meer of minder groot beteekent varieerend van enkele honderden meters tot enkele kilometers. De vloer ervan ligt op ongeveer 2 M. boven den grond, een dakje en wanden van atap zijn aangebracht, en hier wordt de kist voorloopig ingeplaatst. Zij wordt overdekt met een kain of foejadeken, eenige gebruiksvoorwerpen van den doode worden er bij geplaatst, zooals voor een man de betelzak en parang, en hier blijft nu voorloopig het lijk staan. Soms duurt het meerdere jaren, van 2—5 jaren toe, voordat zij weer worden weggehaald, reden waarom niet alle houtsoort deugt voor het maken van kist, zoowel als pasara. Dat bij vertrek uit het sterfhuis en bij aankomst aan de pasara de vrouwen de lucht vervullen met hun doodsgeween, behoeft niemand te bevreemden, aangezien het doodenritueel der To Wiaoe rijkelijk doorweven is met deze bezigheid.

Teruggekeerd tot de woning en de dagelijksche bezigheden wil dit heelemaal niet zeggen, dat men nu van den doode af is, integendeel. De geest van den doode zweeft nog op de aarde rond en het ligt voor de hand, dat hij dat doet, in de hem bekende omgeving, zijn huis, zijn ladang enz. Dezen geest heeft men ook te verzorgen, o.a. door hem eten te geven. Hiervoor heeft men een klein rijstpotje, kookt daarin voor elken maaltijd ook een deel voor hem en zet dit op een klein bordje neer. Pruimen wil hij ook allicht en hiervoor hebben de nabestaanden maar te zorgen. Het voor het oog ongebruikte wordt bij den nieuwen maaltijd leeggegooid en weer gevuld, want men kan er zeker van zijn, dat de essence door de doodenziel genoten is.

Deze voedselvoorziening kan twee beteekenissen hebben of liever: twee beweegredenen, n.l.: òf men hield zooveel van den doode, dat men dien nog goed wil doen, zooveel men kan, òf, men is bang voor de macht van den doodengeest en wil hem te vriend houden. Dit laatste is van groot belang,

want van hun goedvinden hangt het af, of de rijstoogst zal lukken, terwijl zij vaak de macht hebben iemand ziek te maken. Men ziet ze wel niet, maar degenen, die het weten kunnen, zeggen, dat zij heel erg dicht bij je kunnen zijn, hoogstens door de dikte van een sirihblad van je gescheiden. Met zoo iemand blijft men liefst goede vrienden.

Dat dit laatste, de vrees voor den doodengeest, wel het voornaamste zal zijn, blijkt mijns inziens hieruit, dat voor doodgeboren of jong gestorven kinderen al deze voorschriften niet in acht worden genomen. Deze worden den dag na het overlijden in een kistje gelegd en ergens onder een overhangende rots neergezet.

Voor de allernaaste verwanten, als vrouw, man, zuster, broer, gelden in dezen tijd zekere verbodsbepalingen, terwijl de vrouwen ook uiterlijke rouwteekenen dragen. Dit noemt men: melawoni. Is de man gestorven, dan doet de vrouw een zwarten band om haar hoofd, trekt een zwart baadje en een zwarte sarong aan. Is een nauw aanverwant van haar gestorven dan draagt zij een armband, die gemaakt is van in elkaar gerolde, zwarte stof, waarmee zij kan volstaan. In al deze gevallen echter heeft zij ook voedselvoorschriften. Zij mag n.l. geen rijst eten en heeft zich te voeden met sago, 'oebi' en dergelijke.

Deze verbodstoestand duurde voor een bepaalden tijd. Vroeger hield deze op, als men met een of meer schedels terugkwam uit het kustgebied van de Boni-golf. Tegenwoordig gebeurt het na den terugkeer uit de grot, waar de dooden zijn bijgezet; de andere mogelijkheid is, die bij trouwen. Voor deze daad moet echter een extra karbouw worden geslacht.

De minder intense verbodstoestand, die optreedt bij het overlijden van anderen dan man of vrouw, kan opgeheven worden ook door huwelijk, maar ook door ziekte. De deskundige weet wel te constateeren, of het opheffen van den verbodstoestand wel toegestaan of vereischt is, ja dan neen.

De gevulde kisten blijven in de pasara's meerdere jaren staan, omdat men behoorlijk tijd noodig heeft, om alle voorbereidselen voor het groote feest van de bijzetting te kunnen treffen. Een gunstige omstandigheid is dit voor het weer uithalen uit de kisten, omdat dan al het vleesch verteerd is en

men alleen de schoone beenderen met de kains terugvindt. Ook kan over en weer met familieleden in andere streken kalm van gedachten gewisseld worden, om het juiste tijdstip vast te stellen, waarop het groote feest zal beginnen en wat deze en gene heeft bij te dragen tot het slagen van het geheel.

Is men besloten, dat het tweede, grootste deel van het doodenritueel zal beginnen, dan wordt een groot feesthuis gebouwd, waroengga geheeten. In dit huis immers zullen worden geplaatst de dooden, die straks tegelijk naar de grot zullen worden gebracht. Stond voor iedere kist buiten een pasara, hier zullen zij bij elkaar geplaatst worden in een en hetzelfde huis op eenzelfde stelling. Aan het huis is overigens niets bijzonders te ontdekken, buiten de groote afmetingen dan dat er een loopplank is, inplaats van een trap, zooals dit te doen gebruikelijk is. Het is als het ware een oprit, met een breedte van ongeveer 2 meter. Dit is noodig, voor het op en afdragen der kisten, der lijken en voor het dansende naar beneden gaan, waarover straks meer. Overigens is buiten noch binnen iets bijzonders aan het huis te zien, dat kan wijzen op een bepaalde bestemming, anders dan het bergen van veel menschen.

De dag is aangebroken, dat men de geraamten zal gaan haleh, om in het feesthuis te brengen en gewapend met een lichte draagbaar, een foeia-deken, een mat en een paar rotan-strengen begeeft men zich op weg naar de pasara. De kist wordt geopend en één der mannen, de mboeroeroe (de opraper) gaat er naast staan met zijn foeiadeken. Achter in zijn gordel of broeksband steekt een oude bijl, een stuk kapes of ander gereedschap, maar in elk geval van gesmeed ijzer als afweermiddel. Hij draagt dat ijzer alleen bij deze gelegenheid en dit werk, n.l. van het oprapen der beenderen is niet een vaste betrekking van hem, want iedereen die durft, mag het ook doen.

In de kist kijkende, liggen daar de beenderen nog omhuld door de kains of door de foeiadeken. Heeft men weinig lagen gebruikt of slechte stof, dan is dit verteerd en liggen de beenderen los. Hoe het ook zij, in beide gevallen gaat hij als volgt te werk. Hij neemt den foeia-lap en schuift dien, bij

wijze van steeklaken, onder de beenderen door, die op het vroeger genoemde vloertje bij elkaar liggen. Is het mogelijk een randje van den lap aan den anderen kant van het geraamte te grijpen, dan neemt hij dit en trekt den lap eronder door. Het vloertje wordt niet mede ingepakt, maar daar ligt de doek bovenop. Alleen het stof, resten van lappen en versiersels, bijv. armbanden, worden natuurlijk mede ingepakt. Ligt alles er op, dan wordt de lap pohoko of poroeroe woekoe geheeten dichtgevouwen, evenals oorspronkelijk gebeurde vlak na het sterven en weer met drie stroppen dichtgebonden. Dit alles wordt in de medegenomen mat gepakt, die op dezelfde wijze wordt dichtgebonden, waarna alles op de draagbaar wordt gelegd. De kist wordt weer gesloten en blijft in de pasara staan.

Zijn er vrouwen meegegaan op dezen tocht, dan hebben zij al heel wat tranen vergoten, doch het doodsgewezen bereikt zijn toppunt, als de groep aankomt bij de waroengga, alwaar de aanwezige vrouwen ook flink hun best doen. De baar blijft nog beneden staan, totdat men den dooden eten heeft gebracht (zie boven). Heeft ook dit: mowinda plaats gehad, dan wordt het pak beenderen van de baar gehaald en in huis gebracht; alwaar het op een mat wordt gedeponneerd, overdekt met een doek en omhangen met een scherm. De baar wordt weggegoorpen. Bij al deze handelingen stroomen de tranen overvloedig.

Het geraamte, waarvan de beenderen min of meer op de juiste onderlinge plaats zijn gebleven, blijft zoo één nacht liggen op de mat op den vloer, waarna den volgenden ochtend een karbouw wordt geslacht voor de aanwezigen. De mannen, die niet de zorg voor de bereiding van het karbouwen vleesch hebben, gaan nu materiaal halen voor de ndasa, de stelling, waarop de geraamten zullen worden neergelegd. De doodenstelling ziet er als volgt uit. Er wordt een podium gemaakt van ongeveer 20 à 30 cM. boven den grond, en met afmetingen van 5 maal 2 Meter. Het podium wordt gemaakt midden in de waroengga, en voorzien van een bamboevloer. Als wij in gedachten de oppervlakte van deze stelling in drieën verdeelen, dan blijven de eerste twee derde deelen open. Hier kan men zitten en worden later de groote dood-

kisten neergezet. Het laatste derde deel dient voor het maken van de eigenlijke doodenstelling. Op de vier hoekpunten van dit laatste derde deel worden stokken geplaatst, waaraan een vloertje wordt vastgemaakt op ongeveer 1.80 M. boven den vloer van de stelling. Vanaf die dwarslatjes zien wij een paar srukken bladscheede van den sagopalm hangen, die voorstellen: een trechter, waarlangs het lijkvocht afvloeit. Met een bamboe moet deze trechter verlengd worden, om den grond onder het huis te bereiken. Hier is een kuiltje gegraven van ongeveer 15 cM. diep, waarin staat een: doela pelangge, d.i. een houten nap, die zoo gehakt is, dat zich een ring om den voet bevindt. In dezen nap staat een kom, waarin de bamboe uitmondt.

Op mijn vraag naar de beteekenis hiervan, wist men mij die niet te vertellen. Het was zoo biasa en hiermee uit. Deze heele inrichting is voor het bovengenoemde doel niet op haar plaats, aangezien geen druppel vocht in het kurkdroge ge-raamte is te bekennen.

Van elders is mij bekend, dat adellijken, die overleden waren, in een kist werden geplaatst in huis, terwijl onder in de kist een opening werd gemaakt, waarin een bamboe werd geplaatst, die beneden uitmondde in een in den grond geplaatste tempajang. Hierin verzamelde zich het vocht. Of nu de handeling bij de To Wiaoe een overblijfsel is van vroegere gewoonte, kon men mij niet zeggen, evenmin of het alleen maar in analogie met andere streken werd gedaan.

Het oogenblik van het opplaatsen van het lijk of liever de lijken is aangebroken. Naast de stelling zit een vrouw, die den geheelen dag niet mag eten of sirihpruimen. Zij kauwt alleen op het merg van den pinangboom, terwijl zij in elke hand een klein waaiertje heeft, waarvan zij de rechtsche naar links zwaait en de linksche naar rechts. Enkele mannen stellen zich op, om de pakken met beenderen op te nemen, terwijl een ander op een apart matje klaar zit bij de trom (kanda), in zijn eene hand houdende een jonge kip. Is ieder klaar dan slaat de trommelslager de kip vier maal met den kop op de trom, waarna hij doorgaat met zijn trommelstokken. Allen heffen een oorverdoovend gegil en geschreeuw aan, terwijl de mannen de pakken op de stelling neerleggen. Het trommelslaan,

bij het omhoog (mbone) brengen van de geraamten, wordt genoemd: mekanda-mbone ako, eigenlijk omhoog-trommelen. Het kipje schiet bij deze handeling er het leven bij in en wordt weggegooid, want het is nog te klein, om bereid te worden. Het matje, waarop de trommelslager zat, wordt zijn eigendom.

De stelling wordt nu omhangen met een grooten foejadoek, waarom heen geweven stof als scherm wordt opgehangen. Tijdens deze bezigheid wijden anderen zich aan de belangen van de dooden, door voor hen een betelzakje met pruimgerei op te hangen, waarbij men soms nog andere, kleine gebruiksvoorwerpen doet, zooals een els, klein slijpsteentje en wat men meer bij zich draagt, terwijl op den grond bordjes worden neergezet om de geesten straks te voeden, zooals zij dit al zoolang gedaan zijn.

Degenen, die hier geen werk vinden stellen zich op om te zingen. Zij beginnen met den vorm: monani geheeten. Naar verkiezing kan hier al dan niet bij gedanst worden. Na het monani, komt de vorm: mosoesoea. Nu wordt nog twee dagen feest gevierd door de aanwezigen, die slechts een deel zijn van alle familieleden, die straks verschijnen bij het slot. De slot-scène kan eerst plaats vinden na nog vele toebereidselen, zooals: rijst stampen, sagokloppen, karbouwen vangen of koopen, rijstebier bereiden, enz. enz. Hieronder zal verder blijken, wat allemaal noodig is, om alles tot een goed einde te brengen. Zooals boven gezegd, zouden wij nog veel dingen tegenkomen, die tinasi (den doode gewijd) waren. Dit geldt van voorwerpen, zoowel als van al het gedurende het feest genoten eten en drinken. Over het algemeen is men op deze soort feesten op Z.-O.-Celebes royaal, doch zooals hier zag ik het nergens. Het voorbereiden van al deze dingen kost aardig wat tijd, zooals het eerder genoemde rijstebier bereiden, karbouwen vangen enz. Nu willen wij even spreken over de tinasi-voorwerpen.

Men geeft den doode een heel stel foejakleding mee naar de grot. Sommige geven meerdere stellen mee, terwijl zoo'n stel bestaat uit een hoofddoek, baadje, sarong, betelzak. Deze foeja (kinawo) wordt gemaakt van een speciaal daarvoor aangeplante boom. Voor het gebruik der levenden kan men elken kawoo-boom nemen, dus die, waarvan de bast geschikt is voor

de bewerking tot foeja. Voor deze tinasi-kleeren neemt men echter, als men daar toe in staat is, de aangeplante boomsoort, die men kawoo pinaho noemt. Deze wordt geplant in den rijst-tuin, rondom den voet wordt steeds gewied en schoongemaakt, elk takje wordt er af getrokken, zoodat de bladeren direct aan den stam groeien, die kaarsrecht omhoog gaat. Het kloppen van de schors tot foeja en het maken van de daaruit te vormen kleedingstukken neemt veel tijd in beslag. Meestal worden deze kleedingstukken met figuren versierd. Ook vlecht men zonnehoeden, om die mee te geven en maakt men van hout diverse wapens of gereedschappen na. Dit zijn het snelzwaard, kapmes, de lans, terwijl men ook een gewoon schild meegeeft. Dan heeft men verder het verzamelen van de oemera-bladeren, die straks als borden moeten dienen, alsmede het gereedmaken van bamboebekers, aangezien men geen glazen verstrekt.

Een werkje, wat niet weinig tijd vraagt, is het maken van de kist door de oeranggi, de doodkistmakers. Het hout moet van behoorlijke kwaliteit zijn, wil de kist het enkele jaren uithouden onder de overhangende rots, waar zij straks zal worden bijgezet. Dan is zij voorzien van diverse figuren en allerhande houtsnijwerk, terwijl reeds nu de kist gedeeltelijk wordt geverfd. De kist, die evenals de eerstgebruikte kist, waarin het lijk in de pasara werd gezet, uit één stuk bestaat, heeft betere vormen. De eerstgebruikte, o maai, was zeer eenvoudig, had bovenop iets van een hanenkamversiering, was aan de uiteinden gewoon afgerond en ongeverfd. De tweede kist, de kasoe mbo'isoa (lett. het hout, dat als slaapplaats dienst doet), wordt mooi uitgesneden. Inkepingen, ronde gaten als met een boor gemaakt, aan beide uiteinden een primitieven dierenkop aan hals, waaronder, gelijk aan het wammen of kossun van een koe, het hout zoo is uitgesneden, dat het een hangende zwerm bijen voorstelt. Door kalkstippen wordt de gedachte aan een verzameling (in dit geval bijen) opgewekt.

Er zijn ook losse versieringen bij, in een grilligen vorm van een hoorn, waarvan men 6 exemplaren maakt. Deze worden later, bij de grot gekomen, er voor goed opgezet, terwijl zij voordien in het huis zelf een dag dienst zullen doen ter voorloopige versiering. Dat men deze sierplanken (patokoi) los

maakt, heeft het groote voordeel, dat de bewerking van kist zoowel als van versiering gemakkelijker is en bovendien loopen deze uitsteeksels geen gevaar af te breken, als straks op wonderlijke wijze met de kisten wordt omgesprongen.

Men neemt verder een paar trossen pinangnooten, die men op enkele meters hoogte aan de daksparren binnenshuis ophangt, en in een oud mandje nog de noodige exemplaren los er naast hangt.

Rondom de waroengga worden nu pondokjes gebouwd, om den overvloed van feestgangers te bergen, een stelling (overdekt) wordt gemaakt, waarop straks het karbouwenvleesch kookklaar wordt gemaakt. Deze stelling is broodnoodig, gezien het groote aantal honden, dat er rondloopt.

Eindelijk is het zoover, dat de menschen geroepen worden voor het laatste en grootste deel van het feest. Van dagen loopen afstands komt men naar het feesthuis, omdat de stam der To Wiaoe zeer verspreid is geworden in de laatste 15 jaar. Door die groote afstanden is het natuurlijk onmogelijk, allen tegelijk op één en denzelfden dag aan te komen.

Dit is ook onnoodig, want het feest duurt verscheidene dagen en dit aantal dagen is grooter, naarmate de voorraad tinasivoedsel grooter en het aantal gasten kleiner is, want . . . . niets mag overblijven. Het allerlaatste wordt straks opgegeten of weggeworpen vlak bij de doodengrot, maar dan moet het ook absoluut op zijn.

Op den eerstafgesproken feestdag echter, begint men al met de gasten behoorlijk te ontvangen, door een karbouw te slachten. Dit gebeurt, nl. het doden van het dier, op andere wijze dan de Islamitische. Wordt bij de laatsten de keel afgesneden, de To Wiaoe geeft het dier een lanssteek in de zijde, liefst in het hart of de hartslagader. Dit is de eigenlijke wond, die noodzakelijk is. Verder helpt men den dood bespoedigen door de halsspieren door te hakken, evenals een der hakkepeezen. Valt het dier neer, dan wordt de dood bespoedigd, door het verstoppert van de neusgaten met in elkaar gefrommelde plantenbladeren en het dichtbinden van den bek, zoodat men eigenlijk een verstikkingsdood krijgt.

Eén dezer eerstgeslachte karbouwen dient als slachtdier bij het pomboko'apoeno o kasoe, ook wel genoemd: *pombatino o*

kasoe. Men legt nl. nu de laatste hand aan het verven en versieren der kisten, waarvoor men echte verf gebruikt, zoo-
wel als kalk en houtskool. Eigenaardig is, dat bij het dooden van *dit* dier enkele vrouwen achter het scherm verdwijnen en daar met een doek over het hoofd, hevig doodsgeween aanheffen,

Van het bloed van de karbouwen neemt men een deel, hetgeen „gedood” wordt door toevoeging van lombok, citroen enz., om dan door het eten te worden gemengd, opdat het karbouwenvleesch gaarder en lekkerder zij, hetwelk gekookt wordt, niet in kookpotten, maar in bamboes, die schuins tegen een dwarslat worden geplaatst en waar het vuur tegenaan speelt. De eenige vermenging van dit vleesch is, buiten het reeds genoemde bloed, de fijngehakte bladeren van den hoekboom. Water wordt er niet bijgedaan, maar er vormt zich vocht in de bamboe tijdens het koken, welk vocht, wanneer het overkookt, wordt afgegoten in een paar leege bamboes, om straks als jus te dienen.

Onderwijl neemt het aantal gasten toe, de goeroe, de eerigste ambtsbekleeder bij deze doodengebruiken, voedt nog steeds de dooden op bovengenoemde wijze. Overdag zwijgt meestal de gong en de trom, om 's avonds en 's nachts de schade dubbel in te halen. Ook dan in het bijzonder worden het karbouwenvleesch, de in potten gekookte rijst en de bedwelmende drank in ongeloofelijke hoeveelheden verwerkt. Na iederen maaltijd worden de oemera-bladeren, die dienst deden als bord, weggeworpen, evenals de bamboedrinkbeker, zoodat men bij elken nieuwen maaltijd nieuw eetgerei heeft.

Al feestvierende, dansende, zingende en wat dies meer zij, is de tijd aangebroken, dat men aanstalten maakt, de dooden in de buitengereedstaande kisten te leggen en na de noodige ceremoniën weg te brengen. Men wete nl. dat dit feest meestal valt in den tijd, dat het omgehakte bosch ligt te drogen, om straks verbrand te kunnen worden voor ladangaanleg. Er wacht dus nog heel wat werk voor het volgende rijstjaar, waarbij komt, dat als iemand wat vroeger is dan anderen en hij al aan het rijstplanten toe is, hij dit desnoods wel mag doen, maar het hem dan verboden is, in de doodengrot te komen. Bovendien wete men, dat deze heele ceremonie plaats

heeft, met het oog op het komende rijstjaar. Men kan zeker op misoogst rekenen, als men al deze doodengebruiken niet in acht neemt, om nog niet te spreken over ziekten of sterfgevallen.

Alvorens de kisten worden bovengebracht, begint men op een middag de doodenstelling te omhangen met de tinasi-kleedingstukken. Hiervoor wordt om de stelling heen, dus buiten om het erom hangende scherm een rotan gespannen, zooals bijv. een drooglijn. Soms spant men er twee boven elkaar, al naar mate er meer of minder tinasi is te verwachten. De vrouwen leggen de laatste hand aan de foejakleeren, waarvan de jasjes op een dun bamboezen klerhangertje worden gehangen. Zoo ook al de andere dingen, als hoofddoek, sarong, betelzakje, zonnehoed, draagkorfje en haarsluiser of haarlint.

Dit haarlint is een reep stof van ongeveer 50 cM. lang, aan het eene eind 5 à 6 cM. breed en aan het andere 10—12' cM. Het is bestikt met zilverdraad, benaaid met lapjes en ernaast hangt een bosje langdradige plantenvezels. Bij feesten steken de meisjes dit in hun haarwring, nl. met het snalle uiteinde, zoodat het breede stuk met de pluim van plantenvezels op den rug hangt. Ook mannen gebruiken deze versiering wel, doch klemmen die dan tusschen mutsje, hoofddoek of, zooals bij deze gelegenheid, tusschen de zonnehoed. Er worden ook wel geweven, gekochte goederen bijgehangen, doch deze gaan niet mee met den doode, doch dienen alleen als feestkleeding of versiering in en bij de waroengga.

Men komt weer echt in de stemming en de tranen der vrouwen vloeien weer overvloedig, terwijl hun eentonige gejammer het huis vervult.

Nadat de kleeren eenigen tijd zoo hebben gehangen, moeten zij beneden worden gebracht, dus op de aarde. Dit gaat op een eigenaardige wijze, nl. niet, door alles in de handen naar beneden te brengen, maar al deze kleeren moeten worden aangetrokken door een deel der aanwezigen. Al deze kleeren moeten ook de doodengrot bereiken, al komt er maar een stukje van, want het is: tinasi. Sommigen nemen deze kleeren wel mee, maar dat zijn meestal buitenstaanders, die daar echter toestemming voor krijgen. De echte Wiaoeër doet het niet, want van deze dingen mag niets terug komen in de kampong.

Al naar het aantal stellen kleeren worden deze door een gelijk aantal personen aangetrokken, niet volledige stellen kunnen door meerderen, ieder voor een deel worden gedragen. De vrouwen beijveren zich, om alles goed te schikken, terwijl, als allen klaar zijn, een danskring wordt gevormd om de doodenstelling, in huis. Onder zang worden enkele rondes verdanst om de stelling, waarna de voorste danser of danseres in de richting van den oprit danst, steeds hand in hand met de anderen en kalm naar beneden gaat, alwaar de dans wordt voortgezet. De overtollige kleedingstukken of korfjes worden op een stapel in het midden van den kring opgetast, een karbouw wordt tegelijkertijd gedood, terwijl de ketel met geestrijk vocht, die in huis de ronde deed onder de dansenden, ook nu weer behoorlijk wordt aangesproken. Ook wordt wel een krijgdsans gehouden, nu nog met echte wapens, als schild en snelzwaard, hetgeen over een paar dagen, als de dooden in de kisten beneden zullen staan, alleen nog mag met imitatie-wapens.

Onderwijl komen nog steeds groepen gasten van diverse plaatsen. Ontdekt iemand zoo'n groep die aankomt, dan schreeuwt hij naar het huis: Sla toch op de gong, daar komen weer gasten aan, waarop oogenblikkelijk de gongs worden geslagen en een oudere vrouw naar buiten komt, de rij komenden tegemoet gaat en, bij hen gekomen, zich aan het begin van den stoet plaatst, om hen voor te gaan naar boven.

Na eenige rondes dansen op de aarde (mondoeka woeta), begeeft men zich weer in huis, om de kleeren tot den volgenden dag op te bergen.

Den volgenden dag zullen de kisten worden bovengebracht, om de beenderen in te leggen. Door alle voorbereidselen te treffen en door alles langzaam te doen, rekt men dit moment tot den avond of den nacht. Men richt eerst buiten een maaltijd aan. Matten worden op den grond gespreid, de mannen gaan zitten en de stemming stijgt met het uur. Wat kan men ook als grooter heerlijkheid verlangen in dit leven dan rijstebier met karbouwenvleesch, in het bijzonder, als men daar ongelimiteerde hoeveelheden van mag nemen? Het vooruitzicht op een bandelooze beweging doet de spanning toenemen en als de maaltijd afgelopen is, is niemand meer bepaald frisch

te noemen, om geen anderen term te gebruiken. Langzaam aan verzamelen zich de mannen onder het afdakje, waar de kisten staan, praten wat met elkander, een enkele begint op de kisten te slaan en te stompen, ten teeken, dat hij meer vocht wenscht, waartoe dit dan ook in koperen ketels wordt aangevoerd, waaruit het zoo uit de tuit wordt gedronken, zonder beker te gebruiken. De vicieuze cirkel is begonnen, hoe meer geschreeuw, hoe meer drank wordt aangevoerd en hoe meer hiervan wordt gedronken, hoe sterker het roepen wordt. Het slaan op de leege, holklinkende kisten, wordt afgewisseld met schudden en stampen ermee, hetgeen, samen met de verhitte gezichten in het rose fakkelschijnsel nu niet bepaald het meest aantrekkelijke tafereel vormt. De stemmen zijn schor, de glazige oogen staren verdwaasd in het rond, zoeken weer den ketel, waarvoor, als deze niet spoedig verschijnt, weer geslagen en geschud wordt.

Nu moet het dan toch maar gebeuren en een oude vrouw wordt uit het huis geroepen, om bij de kisten te komen zingen (menani). Hier en daar doet een enkele mee, eenander stampt weer tijdens dit gezang met één der kisten of slaat er op onder uitstooten van onsamenhangende klanken. Eindelijk verstomt het gezang, schreeuwen en gillen klinkt dooreen en men neemt de kisten op, rent er mee over den open grond voor het huis, dansende en springende, duwende en trekken-
kende, waarbij men de kisten de beweging geeft als van een prauw in zware zee, op en neerdansend op de golven. Nu rent men er het huis mee binnen over den oprit, die nu duidelijk zijn bestaansrecht bewijst. Men gaat voort met dezelfde beweging van de kist in huis, er voor zorgende, dat men vier keer de doodenstelling is rondgeweest. Een ieder gilt en duwt en trekt mee, waarbij blijkt, hoe nuttig het is, dat de hoornvormige versieringen afneembaar zijn en er ook inderdaad afgehaald zijn. Trouwens, zij komen zelfs nu niet ongeschonden uit den strijd en hier of daar is wat afgebroken door het stooten tegen huispalen of daksparren.

Onderwijl is door anderen het scherm van de doodenstelling verwijderd en de heidensche goeroe geroepen voor het afroepen en belezen der dooden, alvorens deze in de kisten worden gelegd. Wachtend op de komst van den goeroe en ook tijdens

het opdreunen van zijn formule zet men de kisten niet neer, doch houdt deze in de handen, vrij van den grond. De goeroe nadert, neemt een sirihblad in zijn hand waarin kalk en pinang en roept nu, onder doodsche stilte der aanwezigen, de namen der dooden af, terwijl hij het pruimgerei tusschen een rotan-strop van één der pakken klemt. Zich met beide handen vasthoudende aan de stelling, waarvan het vloertje hooger ligt, dan zijn hoofd is, staat hij, schuddende en zwaaiende met het hoofd, zijn formule op te dreunen, en eentonig klinkt het door de doodstille ruimte bij het rose damarfakkellicht:

ooo, N. N. die en die, zus en zoo, vader van deze, enz. enz.,
neem je pruimgerei en loop over de witte steenen

	(a oepetoeka ² mewatoe liali)
loop over den regenboog	metete ndoro oeE
splijt het vuur vaneen	mesila rooroo api
ga door het loeien der vlammen	peoene mokonoenggoe
ga naar boven	a oetealo mbone
vaneen scheurend het brullen	wosikio rooroo
splijt den hemel vaneen	wotakio lahoeEne
ga dan door	a oepe'alokee
ga dan middendoor	koemali mendonga
en ga naar het zielenland	a oepe'oneako oloea me'ita
ga dan zitten vouw beide beenen	a oeperehocako, aoe pe'epa'ako
naar één zijde	
open dan het eigenlijke leven	a ochoenggei toro nibopaino
wacht daar op ons	a oendocokokai
wijs met uw middelvinger	tongiso mendongai
zie op ons neer	a oetitirokai
doe ons bij elkander wonen	pokombewowonocakai
laat ons rijsttuinen maken	a oepokopondaoekai
maak ons koel	a oepokomirinkai
maak ons gezond	a oepokodoepekai

De laatste regel wordt door allen meegeschreeuwd, terwijl onder groot kabaal men het vloertje van de stelling, waarop de pakken met dooden liggen, wat laat zakken, om daarna de dooden in de opgeheven kisten te leggen. Hierbij ontbreekt alle piëteit en men stopt en stampet de pakken erin, alsof een marktkramer en oud-kleerkoop zijn stalletje inpakt om naar huis te gaan.

De bezigheid van den goeroe van het afroepen der namen

en de opzegging van de formule heet: mombokolaho o mate, d.i.: de dooden doen gaan, doen vertrekken. Dit is het oogenblik, waarop de zielen der gestorvenen van de aarde weggaan en zich naar het: land aan de andere zijde begeven.

Boven zagen wij, dat de doodenpakken, als zij uit de kist in de pasara worden gehaald, in matten worden gerold. Deze matten bleven erom, tot op het moment, dat het pak in de kist werd gedeponeerd. De mat wordt er nl. afgehaald en door de vloerlatten of atapwand van het huis verwijderd, welken weg tevens volgen de verschillende deelen der doodenstelling, zooals rotan, latten enz., hetwelk alles in koortsachtige haast gebeurt. Alleen het eerder genoemde podium is dus over, waar omheen de nu gevulde kisten in groot tumult worden rondgesjouwd, waarna men ze op het podium neerzet, nadat men ze eerst boven de plaats, waar men ze zal neerzetten, vier keer op en neer heeft laten deinen.

Nog heeft men geen rust, want bereids zijn enkele jongens opgeklimmen naar de daksparren, waaraan de pinangnoten hangen en werpen deze, na ze afgestroopt te hebben van den steel, naar beneden. In wilde chaos werpt de schare zich op deze noten, want men moet deze hebben, om een goeden oogst te kunnen verwachten. Zijn er ouderen bij, die niet meer mee doen met deze grabbelpartij, dan geeft deze of gene hem wel een deel van eigen voorraad.

Enkele vrouwen hebben zich intusschen neergezet bij de kisten en zijn de dooden aan het beweenen, alsof er niets om hen heen gebeurde. De priester gaat rond met een klein mandje rijst, waarin een koperen armring ligt, welke rijst ieder moet aanraken, mede ter verzekering van een goeden oogst.

Degenen, die de doodenpakken hebben aangeraakt bij het inleggen in de kisten, gaan nu hun handen wasschen onder een bamboezen watervat. Dit is ritueel voorschrift en geen neiging tot zindelijkheid, want dan zouden zij dit heel wat vaker en beter mogen doen dan nu.

Het scherm, dat om de stelling heeft gehangen, wordt nu over de kisten gelegd, de meesten zijn er even bij gaan zitten en nu worden alle lichten uitgedaan in huis, die echter direct weer worden ontstoken na den uitroep: „mohinaito”, d.i. „het is ochtend, het is een nieuwe dag”. De weenende vrou-

wen krijgen opdracht van een paar mannen, om nu maar eens op te houden en nu begint weer de kringdans om de opgestelde kisten. Men begeleidt den dans met den zangvorm menani, daarna overgegaan op mosoesoea, terwijl de rondgaande ketel geestrijk vocht, zorgt, dat de kelen niet droog worden. Als bijzonderheid werd mij meegedeeld, dat vroeger de kring dansers om de kisten op dit tijdstip een gesloten kring moest zijn, terwijl hier nu niet op gelet werd.

Den ganschen nacht wordt zoo wakende doorgebracht, terwijl den volgenden dag weer een of meer karbouwen worden geslacht, hetgeen trouwens elken dag is gebeurd. Den ganschen dag viert men weer even lustig feest. Het fijnhakken van de hoekobladeren voor vermenging van het karbouwen-vleesch wordt nu onder zang en vroolijkheid gedaan door een groep vrouwen. Hiervoor zijn een paar matten op den huisvloer gespreid, daarop liggen een paar balken, die als hakblok dienst doen, terwijl er naast een paar manden met hoekobladeren gereed staan. Deze manden zijn zoeven gevuld uit den grooten voorraad bladeren, die opgestapeld ligt op een klein zoldertje in het huis. Zijn de manden leeg, dan klimt iemand naar boven en werpt ze van boven af weer vol. De vrouwen plaatsen zich nu bij de balkjes, die op de mat gelegd zijn, nemen een klein kapmes ter hand en het fijnhakken begint. Andere vrouwen zitten erbij en leggen de bladeren netjes op elkaar en maken er bosjes van, die de hakkende vrouwen gemakkelijk kunnen omvatten en hen dan ook zoo kant en klaar worden toegereikt, wanneer een bosje in hun hand is opgehakt. Dit alles wordt opgeluisterd door het eentonige menani, dat telkens wordt onderbroken door gegil en geschreeuw, zoowel van de bezige vrouwen als van belangstellende omstanders. Verder doet een man, gewapend met een ketel rijstebier geregeld de ronde, waardoor de stemming niet weinig wordt verhoogd. Opmerkelijk is hierbij, hoe de nog vrij kleine kinderen, bijv. vanaf 5- of 6-jarigen leeftijd al flink hun best doen, om den ketel te helpen ledigen.

Intusschen heeft men 9 kleine bosjes rijst samengebonden, op de wijze van een kree. De band van hoeko-bast gemaakt, loopt dus door langs alle 9 bosjes, welke men als een matje kan uitleggen. Deze zijn bij de kisten neergelegd en blijven

in huis, totdat na afloop van het wegbrengen der kisten naar de grot, de man, vrouw, kinderen of ouders der dooden, deze bosjes verdeelen om straks in hun rijsttuin te planten, wederom ter verzekering van een goed rijstjaar. Het planten hiervan is weer aan bepaalde voorschriften onderworpen. Deze rijst wordt nl. het allerlaatst geplant, terwijl, als een man ze plant, hij tegelijk met het in den grond leggen moet zeggen: hahaha. Doet een vrouw het, dan zegt zij: hehehehe. Na het planten mag den eerstvolgenden dag niemand in den tuin komen, terwijl op den tweeden dag de eigenaar van den tuin er heen gaat en op de plaats, waar hij deze rijst in den grond stopte, een paar keer trapt. Zou een ander hem vóór zijn, door eerder dan hij den tuin te betreden, dan moet deze overtreding met een kippenoffer worden hersteld.

De nacht van het komen der kisten wordt niet meegeteld voor den officiëelen tijd, dat deze in huis moeten staan. Den daarop volgenden nacht is dus de eerste, die gerekend wordt. Vaak is dit ook de eenige nacht tevens, aangezien één nacht de minimumtijd is, die de gevulde kisten in het huis moeten staan. Het mag echter ook langer duren. Op den middag van den dag, volgende op den laatsten nacht, dat de kisten in huis staan, wordt een stellinkje gemaakt buiten de waroengga. Meestal gebruikt men hiervoor het afdakje, waaronder men gewoon is, rijst te stampen. Gebruikt men dit ervoor, dan is men al gauw klaar, want dan worden alleen een paar dwarspalen gebonden aan de stijlen van het afdakje, welke dwarspalen moeten dienen, om straks de kisten op te zetten.

Een andere voorbereiding voor de uitvaart is, dat de goeroe een miniatuurtrapje maakt op den oprit. Hiertoe gaat hij als volgt te werk. Een grove mat wordt uitgespreid op den oprit, terwijl daarop worden neergelegd het bovenstuk van het stammetje van een jongen pinangboom, terwijl parallel daarmee, op een afstand van 10—15 cM. een stok wordt neergelegd van wisokihout. Deze beide dingen zijn ongeveer 1 meter lang, terwijl zij gelegd zijn in de lengterichting van den oprit, dichtbij den zijkant, zoodat zij niet in den weg liggen. Deze beide stokken worden door de mat heen met wisokibastreepen op den oprit vastgebonden. Op deze twee stokken worden nu 9 dwarsstokjes gelegd, die er op worden gebonden

met de schil van den wisokistok, die al vastgebonden ligt. Ook deze dwarlatjes zijn wisokihout. Op deze wijze krijgt men dus een liggend laddertje. Nu wordt een zwart lapje aan 9 kleine vodjes gescheurd, waarvan tusschen elke trede een vodje wordt geschoven onder de bindbast, die de treden vasthoudt. Dit gebeurt dus maar aan een kant van het laddertje.

Dit laddertje doet dienst, om de zielen der dooden langs te laten loopen naar het hiernamaals. Dat zij bij het inleggen in de kisten (zie boven) al weggestuurd zijn en volgens zeggen, ook inderdaad toen zijn vertrokken, hindert hen niet in hun ernst, nu nog een laddertje voor hen te maken. In elk geval gebruikt de goeroe er een kleinen maaltijd bij en pruint en drinkt wat, hetgeen ook alweer voor de dooden bestemd is. Overigens hecht men geen waarde aan het laddertje, want niet zoodra zijn straks de kisten beneden, of de kinderen trekken het uit elkaar voor speelgoed of men schopt het stuk bij het langsloopen.

Alles is nu gereed voor het doen afdalen der kisten. De den dooden gewijde kleeren worden weer aangetrokken, een paar mannen kleeden zich in koppensnellercostuum, voor zoover de benoedigdheden daarvoor aanwezig zijn, terwijl door een deel der mannen (vrouwen doen hier niet aan mee) de laatste dans in huis wordt uitgevoerd, nl. de loelo pinokoelelo, d.i. de omgevallen dans. Hiertoe buigt men de eene knie diep door, zoodat het andere, gestrekte been bijna, geheel den grond aanraakt. Zoo worden afwisselend linker- en rechterbeen gebogen of gestrekt, terwijl ook het lichaam geheel ter zijde in de richting van den grond wordt gehogen. Tusschen deze buigingen in verplaatst men zich met groote sprongen. Dit zich verplaatsen is ook aan voorschriften gebonden, want eerst gaat men viermaal rond de kisten in rechtsche richting, waarna ditzelfde gebeurt in linksche richting. Deze laatste wijze, het naar links dansen, is de wijze, waarop de dooden heeten te dansen (loelo tonocana). Zang, trom of gong ontbreken bij dezen dans, welke begeleid wordt door uitstooten van klanken op de maat van het doorbuigen der knieën of het neerkomen der voeten na een sprong. Zooals boven gezegd, is dit de laatste dans in huis en gebeurt het dansen verder beneden op de aarde. Ook mag geen gong of trom meer klinken in

huis, terwijl degene, die dit verbod overtreedt, wordt beboet met een buffel.

Alle ceremoniën in huis zijn hiermee afgelopen de mannen nemen nu de kisten op, rennen er mee het plankier af, voorafgegaan door de zwaardvechters, die zwaaiende met hun schilden en zwaarden (van hout) in het rond springen. terwijl de kisten eenzelfde behandeling ondergaan als bij het boven komen, men rent en springt en duwt en trekt, totdat zij voorloopig op latten, die op grove matten op den grond liggen, worden neergezet. De goeroe komt nu uit het huis met een lap aan een bamboe gebonden, bij wijze van vlag aan één punt opgehangen en zet deze naast de kisten neer. De zwaarddansers ontdoen zich van hun tooi, leggen alles bij de kisten neer, waar ook de overtollige kleedingstukken zijn opgestapeld en men begint weer te dansen om de kisten, begeleid door zang. Sommige vrouwen zetten zich weer bij de kisten neer voor doodsgeweën. De gongs en de trom, die duchtig dienst deden bij het naar beneden brengen van de kisten, blijven nu beneden, om de verdere dansen te begeleiden.

Tegen het vallen van de duisternis worden de kisten onder het afdakje gezet, waarover hierboven werd gesproken, waarbij zij niet op den grond staan, maar op de dwarspalen, die op ongeveer 1.20 meter vanaf den grond zijn aangebracht. De ruimte eronder wordt benut om de voorwerpen, die men den doode meegeeft, neer te zetten, terwijl men er zelf ook wel een tijdje komt slapen ter afwisseling van den dans. De goeroe moet er slapen en ook zijn kookpotje staat op een vuurtje bij hem onder de kisten, zoodat hij er als het ware heelemaal woont. De vlag (tanggoelaea) wordt door hem alleen bediend, dit is: meegevoerd, als de kisten worden verplaatst. Vandaar dat hij zoeven eerst de vlag wegnam, toen de kisten werden geplaatst onder het afdakje en hij die er nu weer bijzet.

De geheele nacht wordt besteed aan dansen in tinasi-kleeding, terwijl den volgenden dag de tocht mag worden aanvaard. Minstens één nacht moeten de kisten onder het afdakje doorbrengen, maar, wanneer er nog de noodige karbouwen wachten om geslacht te worden en de tempajangs nog lang niet leeg zijn, knoopt men er de noodige dagen aan vast.

Gedurende dezen dag of deze dagen heeft men de gewoonte om sagopap, die anders in kleinere of grootere kluitjes naar den mond wordt gebracht door middel van een paar stokjes, nu eerst te deponeren in een kommetje van blad gevouwen en het vandaar uit in den mond te laten glijden. Men gebruikt daarvoor het nene-blad, dat tot kom wordt gevouwen en met een bamboespeldje wordt vastgestoken. Men noemt zoo'n kommetje: tawasi.

De groote dag van vertrek is aangebroken. De kisten worden van onder het dakje weggehaald en op den open grond gezet, alwaar er stokken langs gebonden worden, waaraan de kisten straks op de schouders zullen worden gedragen. Meerdere mannen zijn per kist noodig, want zij zijn behoorlijk zwaar. Soms zoekt men de oplossing, door op zekeren afstand van de kampong zijnde, het deksel van de kist af te nemen, zoodat de kist door een groep dragers wordt vervoerd, en het deksel een eigen stel dragers heeft. Eigenaardig hierbij is, dat vanaf de waroengga tot een plaats, Pehehbeano tanggoelaea geheten, elke kist een dubbel stel draagstokken heeft. Deze loopen gevieren evenwijdig, en zijn onderling verbonden door dwarslatten. Het best is het te vergelijken met een notenbalk van vier lijnen slechts, verbonden door de maatstrepen. In het midden hiervan bevindt zich de kist.

De dragers en die medegaan zonder te dragen zijn gekleed in de tinasi-kleeren, de tinasi-voorwerpen worden gedeeltelijk op de kisten gelegd en overdekt met een vastgebonden mat, andere voorwerpen worden apart gedragen.

De noodige menschen moeten voorts mee om gekookte en ongekookte rijst te dragen en de gongs, rijstebier, pruim-ingredienten in de pruimdoozen, waarmee onderweg op elke rustplaats de jongere meisjes of vrouwen zullen rondgaan. Anderen voorzien zich alleen van hun kapmes, waarmee zij onderweg een baan zullen kappen op plaatsen, die door omgevallen boomen of dichte begroeiing versperd zijn.

Ook de goeroe staat gereed om de vlag mee te dragen, die hij, loopende achter de laatste kist, schuin voorover houdt en dus zodoende voor alle dienst laat doen.

Tijdens al deze beredderingen zitten de noodige vrouwen bij de kisten te weenen, want een deel van hen gaat niet mee

naar de grot, en heeft nu dus de laatste kans. Doch ook al gaan zij wel mee, dan nog doen zij evengoed hier hun best en herhalen dit vaak onderweg op de verschillende rustplaatsen. Soms kunnen zij maar niet van de dooden scheiden en gaan op de kist liggen, zich aan beide kanten met de handen vasthoudend.

Eindelijk is alles en zijn allen gereed en worden de kisten opgenomen en weggebracht. Het komt voor, dat zoo'n op de kist liggende vrouw rustig wordt megedragen tot het eerste rustpunt. Dit punt is het bovengenoemde: Pehehoeano Tanggoelaea, d.i.: de plaats, waar de vlag terugkeert. De goeroe neemt daartoe den lap van de ongeveer 3 à 4 meter lange bamboe af, zet deze laatste tegen een boom en gaat met den doek terug. Hier ook worden de buitenste draaglatten van de kisten afgehakt en blijft er maar één stel over. Een verklaring wist men er niet voor te geven. De goeroe keert terug naar de plaats van het feest, maar moet verblijven op de plaats, waar hij bij de kisten de wacht heeft gehouden of in een apart huisje, maar in geen geval mag hij in het feesthuis komen, zoolang de anderen nog niet uit de grot zijn weer-gekeerd.

Op elke rustplaats wordt om de kisten heen gedanst, evenals dit in huis gebeurde en ook den laatsten nacht voorschrift was, dat de kisten onder het afdakje stonden. Men pruimt er, rust wat uit en de geestrijke drank wordt behoorlijk aangesproken. Men wordt er echter niet of heel weinig door be-neveld, w.s. door het sterke transpireren tijdens het dragen.

Op eenigen afstand van de waroengga gekomen, loopen er drie à vier paden in dezelfde richting, omlegginkjes, wanneer een bestaand pad te modderig was of werd. Hier volgen de diverse kisten ieder een eigen weg, terwijl onder gongslag men loopende de kisten een heelen slag ronddraagt, dus de voorste dragers komen even achteraan en gaan dan weer, ter vol-tooiing van den cirkel, voorloopen.

Men overnacht op vaste plaatsen en doet zodoende 3 tot 4 dagen over een afstand, die in 6 uur zou zijn af te leggen. De eerste rustplaats is de droge bedding van de Laamaand-rivier. Koken, eten, drinken, pruimen, dansen, zingen, ziedaar waar de tijd mee wordt gevuld. In de meeste gevallen bereikt men aan den middag van den derden dag de Tokoi-rivier.

aan wier oever een bivakje wordt gebouwd. Men brengt hier den tijd door als boven beschreven, maar er is nog een verschil en wel dit, dat hier rijst, in bladeren verpakt in bamboes wordt gedaan en dan gekookt, waarvan men voor het vertrek op den volgenden morgen eet, terwijl een deel wordt meegenomen, voor onderweg. Deze weg is niet meer zoo lang, om de grot te bereiken, maar men kan dien weg lang laten duren, zooals de vorige dagen is gebleken. Bovendien is deze weg zeer steil. Vanaf het bivak steekt men direct de rivier over en aan de overzijde wordt op den oever, een vaste rustplaats op zoo'n tocht, halt gehouden, alsof men al uren onderweg was. Ieder heeft zijn bamboebeker bij zich, die herhaaldelijk gevuld wordt, men eet weer, niettegenstaande het pas een uur geleden is, dat dit gebeurde in het nacht bivak, dansen, zang en alles heeft hier plaats. Veel moed moet ingedronken worden, want hier begint de steile berghelling, waartegen de kisten moeten worden opgeduwd. Soms bindt men er touwen aan en trekt ze naar boven, om de dragers zodoende te helpen. Voortdurend loopen mannen met gevulde ketels langs de dragers, die, loopende en dragende, den mond vol gegoten krijgen. Wonderlijk, waar zij de kracht vandaan halen, maar zingende gaat het bergopwaarts.

Men rust maar twee of drie keer en bereikt dan in ruim een uur tijds een plateautje, dat op gelijke hoogte ligt met de doodengrot en ongeveer 100 à 200 meter ervoor. Dit plateautje heet: Pe'oelongano, d.i.: de plaats, waar de deksels er op worden gezet. Hier n.l. worden, indien zooals boven werd aangegeven, kisten van hun deksels werden ontdaan om het dragen te vergemakkelijken, die deksels er weer op geplaatst. Het is, of dit een plaats der vreugden is. Degenen, die het eerst boven komen, gaan duwen tegen de opgevoerde kisten, als wilden zij niet hebben, dat deze boven komen. Men danst hier voor de laatste maal er omheen. Vrouwen heffen weer hun geween aan, goede gebruiksvoorwerpen, waarvan men vreest, dat bijv. kinderen ze stilletjes zullen meenemen naar de kampong terug (iets, dat zeer streng verboden is) worden hier onklaar gemaakt. Mooie zonnehoeden krijgen een kap met een parang, waardoor niemand ze meer wil hebben. Hier wordt onmatig gegeten en gedronken en alles moet den indruk maken van geweldigen overvloed. De jeugd steekt elkaar

voedsel in den mond en geeft elkaar te drinken, men werpt elkaar met rijst en drank; flesschen en bamboes, die met dit vocht gevuld zijn geweest, worden langs den steilen bergwand gesmeten. Zelfs als men na den maaltijd weer gaat dansen, kan men de baldadigheid niet nalaten en met handen vol rijst dansen de jongelui om de kisten heen, links en rechts een goed doelpunt kiezende voor hun rijstprojectielen. Tusschen hun broeksriem zit geklemd de rijst in bladeren gekookt, bij wijze van patroontasschen, waaruit men de handen telkens vult. Het geldt hier: alles moet op, want alles is tinasi — den dooden gewijd — en mag dus niet mee terug naar de kampong. Hier is ook het eindpunt voor degenen, die al rijst geplant hebben, want zij mogen niet komen onder de overhangende rots, die dient voor de stapelplaats der kisten. Het slot van de heele voorstelling is weer de loelo pinokoelelo, zie boven. Men neemt de kisten weer op en loopt er mee naar de grot, alwaar ze van de draagstokken worden ontdaan en geplaatst worden op of naast de reeds aanwezige kisten. Hier hebben geen plechtigheden meer plaats, hier en daar ziet men een vrouw zitten weenen bij een reeds vroeger hier geplaatste kist. De voorwerpen worden nu op de kisten neergelegd, de gescheurde tinasibaadjes geheel of gedeeltelijk ook. Voor een man worden meegegeven: kapmes, snelzwaard, lans, schild, tondelgereedschap, els, schraapijzer voor het uitkrabben van harde pinangnooten, zooals tandelooze pruimers altijd gebruiken. Vrouwen krijgen mee: mandje voor pruimgerei, parang en kortom haar dagelijksche gebruiksvoorwerpen voor het grootste deel.

Boven werd reeds opgemerkt, dat al deze dingen, zooover normaal bestaande uit ijzer, deze werden nagemaakt van hout in tegenstelling met andere stammen, bijv. de To Lamoare, die de eigen metalen voorwerpen meegeven. De Wiaoeër zegt: dat is bij ons verboden en veroorzaakt onheil, als metaal in de grot komt. Zie maar hoeveel der To Lamoare sterven aan longontsteking. Dit is een wond, tengevolge van een houw met een kapmes door een doodengeest toegebracht. Daarom geven wij maar houten imitatie voorwerpen mede, zoodat wij daar geen last van hebben. Ook gouden sieraden worden niet meegegeven. Armbanden van schelp laat men de dooden houden.

Wat niet aan de aandacht kon ontsnappen is, dat niet alle geraamten werden vervoerd in kisten, doch sommige in draagbaren. Alle ceremoniën waren gelijk voor deze draagbaren met beenderen. De reden is deze, dat alleen dan een kist wordt gemaakt, wanneer in de grot geen bruikbare kist van een familielid meer is, waar de meegebrachte beenderen in kunnen worden gedaan. Is er inderdaad ruimte, dan maakt men dus geen kist, maar brengt het geraamte in een draagbaar naar de grot, opent hier de kist van een der familieleden en voegt hier het meegebrachte pak beenderen bij.

De vroeger gebrachte kisten staan soms nog opgestapeld met drie tot vier exemplaren op elkaar. Verteren echter de ondersten, dan zakken deze onder den druk in elkaar en daalt de stapel of valt om. Men ziet dan ook geopende en verteerde kisten in het rond liggen, schedels, en beenderen over den grond verspreid of nog in de kisten aanwezig, zoodat men, nu de stoffen, waarin ze gehuld zijn geweest, verteerd zijn, gemakkelijk kan constateeren, dat er meerdere geraamten in één en dezelfde kist liggen.

Zijn de kisten geplaatst, de draagbaren weggeworpen, dan gaat men zoo gauw mogelijk weg uit deze grot, of liever deze overhangende rots, die genoemd wordt: Alo-alo. Dit woord komt van me alo, hetgeen beteekent: gaan naar, zich begeven naar, en beteekent dus: de plaats, waar men heen gaat (nl. na den dood) Bij het weggaan moeten twee dingen in acht genomen worden, nl. zoolang men in het gezicht van de grot is, mag men niet omkijken en voorts, diene men een takje met een paar bladeren te plukken, waarmee men om zich heen slaat, als om vliegen en muggen te verjagen. Hierdoor zullen daar aanwezige geesten niet meegaan, hetgeen zich mooi demonstreerde in de woorden van iemand, die bij het verlaten van de grot zachtjes zei: „Ga terug, boven zullen wij elkaar wel spreken.

Nu gaat het de steile helling weer af, waarlangs de meegegane vrouwen al eerder afdaalden. Deze laatsten hebben zich onderweg in een riviértje opgesteld, waar zij de komende mannen met water werpen. Zoo snel mogelijk gaat men naar huis terug, onderweg ophalende de in het bosch verstopte leege kruiken, die men niet onnoodig mee wilde nemen. Sommigen hebben echter een gevuld barboetje verstopt, als een appeltje

voor den dorst. Het is immers niet meegeweest naar de grot, dus zij mogen het nog opmaken, vóór zij thuis komen.

Thuisgekomen, vindt men nog een deel der feestgangers, die niet meegingen naar de grot, doch nog niet wilden weggaan, alvorens alles was afgelopen. De terugkeerenden gaan eerst even langs den goeroe, die in zijn eigen huisje of onder zijn afdakje zit, alwaar hij rijst heeft gekookt voor de begrafenisgangers. Zij nemen allen hier een weinig van mee, eten het op, wrijven het langs lichaam en hoofd, klemmen het tusschen den grooten teen, precies zooals men maar wil. Maar men moet er contact mee hebben gehad, wil men van een goeden oogst verzekerd zijn.

Men begeeft zich nu in de waroengga en verblijft daar nog een nacht. Den daarop volgenden ochtend is er één van groote vreugde. De goeroe komt eerst naar het huis en vraagt, of allen al terug zijn van de grot. Na toetermend antwoord, slaat hij vier maal op een gong, breekt den oprit af, werpt vier maal een stuk hout in de richting, waar de grot ligt en zegt: mberamioeto, tooto ke ileoembo mo'alo ikeni, d.i.: nu is het genoeg, kom hier niets meer halen. Dit geldt dus de geesten der gestorvenen. Nu pas mag ook hij in huis komen en stijgt de vreugde ten top. Men heeft echt het gevoel: Zie-zoo, dat zit er op. Men geeft elkaar kleine cadeautjes, smeert elkaar in met kalk, houtskool en niet nader aan te duiden viezigheden, lacht en duwt elkaar, totdat als laatste bezigheid is overgebleven: het betalen dergenen, die een bijzonder aandeel hebben gehad in de geheele geschiedenis. Men betaalt met een kain, uitgemeten goed van de kajoe, stukken gedroogd karbouwen vleesch, waarvan elk 5 of 10 stukjes krijgt, een broek of wat dan ook maar als loon dienst pleegt te doen. Degenen, die voor loon in aanmerking komen, zijn: de oeranggi (kistenmakers), mboeroeroe, die de beenderen uit de eerste kist haalde), goeroe, die diverse plechtigheden verrichtte, makers der foejakleding en der tinasivoorwerpen in het algemeen, alsmede de zwaarddansers bij het afdalen van de kisten uit de waroengga.

Hiermee is de geheele plechtigheid afgelopen en gaan allen naar hun woningen en dorpen terug.

TIJDSCHRIFT VOOR ZENDINGSWETENSCHAP „MEDEDEELINGEN”

REDACTIE: Ds JOH. RAUWS (Eindredacteur),
Dr F. J. FOKKEMA, Ds B. J. C. RIJNDERS,
Dr K. J. BROUWER, Ds D. CROMMELIN

MET MEDEWERKING VAN: Dr C. W.
TH. BARON VAN BOETZELAER VAN
DUBBELDAM, Dr J. R. CALLENBACH,
PROF. Dr J. A. CRAMER, Dr ALB. C.
KRUYT, PROF. Dr H. M. VAN NES,
EN DE ZENDELINGEN DER SAMEN-
WERKENDE ZENDINGSCORPORATIES

81STE JAARGANG - 1937

UITGAVE VAN HET ZENDINGSBUREAU TE OEGSTGEEST